

ўкусіць за нагу, калі наступіць на змяю, ці за руку, калі схапіць яе або прыціснуць. Гадзюка ніколі не нападае першай, укусы змяі — толькі ахоўная рэакцыя.

Пры ўкусе гадзюкі пацярпеўшага неабходна як мага хутчэй даставіць у найбліжэйшую медыцынскую ўстанову, дзе яму будзе ўведзена антытаксічная сываратка. Калі гэта немагчыма, то пацярпеўшаму неабходна стварыць поўны спакой, укладзі і даваць шмат вадкасці (вада, гарбата).

■ **Паўторым галоўнае.** Ядавітых жывёл падзяляюць на дзве групы: актыўна-ядавітыя і пасіўна-ядавітыя. Яны змяшчаюць небяспечныя для здароўя чалавека рэчывы — яды. У Беларусі найбольш часта сустракаемымі ядавітымі жывёламі з'яўляюцца: сляпень бычыны, пчала меданосная, аса звычайная, чмель палявы, шэршань звычайны, жук нарыўнік, гадзюка звычайная.

? Праверым веда

Ключавыя пытанні. 1. Якое негатыўнае ўздзеянне на арганізм чалавека робяць укусы чмяля палявога, шэршня звычайнага? 2. У чым заключаецца прафілактыка ад укусаў ядавітых насякомых? 3. Якімі сімптомамі суправаджаецца ўкус гадзюкі звычайнай? Якіх мер засцярогі неабходна прытрымлівацца, каб уберагчыся ад яе ўкусу?

Складаныя пытанні. 1. Да якіх атрадаў належаць ядавітыя жывёлы, прыведзеныя ў табліцы 6? 2. Чаму ядавітасць не ўласціва прадстаўнікам Класа млекакормячых?

§ 19. Лекавыя расліны і іх выкарыстанне чалавекам

- **Успомніце,** якія расліны ў Беларусі часцей за ўсё выкарыстоўваюцца ў лячэбных мэтах.
- **Як вы думаеце?** Ці могуць лекавыя расліны ўяўляць пагрозу для здароўя чалавека?
- **Вы даведаецеся** пра найбольш распаўсюджаныя лекавыя расліны Беларусі і іх выкарыстанне.

Лячэбныя ўласцівасці раслін тысячагоддзямі выкарыстоўваліся ўсімі народамі свету. З іх дапамогай людзі лячылі шмат якіх захворванняў, звяртаючыся да прыроды, да яе дарункаў. У сваім складзе лекавыя расліны змяшчаюць каштоўныя хімічныя рэчывы, таму шы-

рока выкарыстоўваюцца як у лячэбных, так і ў прафілактычных мэтах.

Распаўсюджаныя ў Беларусі лекавыя расліны. Пазнаёмімся з некаторымі лекавымі раслінамі Беларусі і іх выкарыстаннем (табл. 7).

Табліца 7. Лекавыя расліны і іх выкарыстанне

Расліна	Выкарыстанне
<i>Падарожнік вялікі</i> 	Сок і настой з лістоў выкарыстоўваюць пры лячэнні захворванняў страўнікава-кішачнага тракту, як супрацьзапаленчы і раназагойны сродак. Экстракт лістоў выкарыстоўваецца ў тэрапіі верхніх дыхальных шляхоў. Кампрэсы са здробненых свежых лістоў эфектыўныя пры лячэнні ранак, парэзаў, болек
<i>Рамонак лекавы, або аптэчны</i> 	Настой суквеццяў ужываюць для паласання ротавай поласці і зева пры ангіне, ларынгіце. Рамонак часта выкарыстоўваюць у лекавых зборах у камбінацыі з іншымі раслінамі. У якасці прымочак або кампрэсаў выкарыстоўваецца пры экзэме, нарывах, апёках, адмарожваннях і боляках
<i>Бяроза абвіслая</i> 	Настой і адвар са свежых лістоў валодаюць мачагонным і патагонным дзеяннем. З іх робяць кампрэсы для зняцця боляў пры рэўматызме і неўралгіі. Бярозавы сок выкарыстоўваецца пры некаторых захворваннях лёгкіх як агульнаўмацавальны сродак. Драўняны бярозавы вугаль (карбален, або актываваны вугаль) выкарыстоўваецца як адсарбіруючы сродак

Расліна	Выкарыстанне
<i>Шыпына майская</i> 	Гарбата і настой з пладоў валодаюць агульнатанізуючым, супрацьзапаленчым, агульнаўмацавальным дзеяннем. Настой з пладоў выкарыстоўваецца ў комплекснай тэрапіі цукровага дыябету, для памяншэння ўтрымання халестэрыну ў крыві, зніжэння САЭ (скорасці асядання эрытрацытаў). Прэпараты з расліны ўжываюцца для лячэння захворванняў скуры
<i>Валяр'ян лекавы</i> 	Прэпараты з каранёў расліны выкарыстоўваюцца як заспакаяльны сродак пры нервовым узбуджэнні, гіпэртанічнай хваробе, бяссонніцы, для паляпшэння стрававання, як жаўцягонны сродак у дэрматалогіі, а таксама пры лячэнні захворванняў шчытападобнай залозы і астмы. Экстракт валяр'яны ўваходзіць у склад такіх прэпаратаў, як карвалол, валакардзін
<i>Дзёмухавец лекавы</i> 	Прэпараты з кветак, каранёў, лістоў выкарыстоўваюцца для ўзбуджэння апетыту і паляпшэння стрававання, як патагонны, жаўцягонны, адхарквальны і танізуючы сродак, а таксама як сродак, які павышае ахоўныя ўласцівасці арганізма. Карані выкарыстоўваюць пры дыябеце і як антысклератычны сродак
<i>Чарніцы звычайныя</i> 	Настой і адвар з ягад выкарыстоўваюць пры болях у страўніку, кішэчніку, мачавым пузыры. Ужыванне ў ежу свежых і сушаных ягад чарніц станоўча дзейнічае на кровазабеспячэнне сятчаткі вока, што паляпшае начны зрок. Настой лістоў зніжае ўзровень глюкозы ў крыві

Працяг

Расліна	Выкарыстанне
<i>Мята перачная</i> 	Настой лістоў выкарыстоўваюць як сродак для паляпшэння стрававання, павышэння апетыту, ад спазмаў у страўніку, млоснасці, як заспакаляльнае пры нервовым узбуджэнні. Экстракт травы дабаўляюць у супрацьзапаленчыя мазі, ён уваходзіць у склад сардэчных прэпаратаў
<i>Маліны звычайныя</i> 	Плады валодаюць супрацьзапаленчым, гарачкапаніжальным і супрацьсклератычным дзеяннем. Яны карысныя як прафілактычны і лячэбны сродак пры парушэннях абмену рэчываў, захворваннях дыхальных шляхоў, гастрыце, энтэрыце, анеміі, гіпертаніі, цукровым дыябеце, экзэме
<i>Звєрабой прадзіраўлены</i> 	Прэпараты са сцёблаў з лістамі, кветкамі і пладамі шырока выкарыстоўваюцца пры захворваннях страўнікава-кішачнага тракту, цукровым дыябеце, для загойвання ран, язваў, апёкаў, для лячэння хранічных стаматыту і гайморыту. Адвар паскарае загойванне язваў страўніка і дванаццаціперснай кішкі, спыняе метэарызм
<i>Дзівасіл высокі</i> 	Настой з караня ўжываецца як адхарквальны сродак пры вострых і хранічных захворваннях дыхальных шляхоў, а таксама пры паніжанай кіслотнасці страўнікавага соку і запаленні слізістай абалонкі страўніка (гастрыце), язвавай хваробе, для лячэння захворванняў скуры і гнойных ран

Расліна	Выкарыстанне
<i>Брусніцы звычайныя</i> 	Морс і сіроп з ягад выкарыстоўваюць пры гіпавітамінозах, траўмах, запаленчых працэсах, павышэнні тэмпературы цела, пасля аперацый і цяжкіх захворванняў. Вонкава сок ужываюць пры захворваннях вачэй і скуры

Фітанцыды. Шмат якія расліны (ядловец, сасна, яліна, бяроза, дуб, таполя і інш.) вылучаюць рэчывы, якія атрымалі назву *фітанцыды* (ад грэч. слова *phytón* — расліна і лац. *caedo* — забіваю). Фітанцыды забіваюць мікраарганізмы або прадухіляюць іх размнажэнне. Яны здольныя нармалізаваць сардэчны рытм і артэрыяльны ціск, зніжаць узровень цукру ў крыві, спрыяльна ўздзейнічаць на стан печані, а таксама на імунную і нервовую сістэмы чалавека.

► **Гэта цікава.** Рэкардсменамі па вылучэнні фітанцыдаў з'яўляюцца хвойныя расліны. Так, 1 га ядлоўцу вылучае ў суткі 30 кг лятучых рэчываў, а сасна і яліна — каля 20 кг. Дзякуючы здольнасці раслін вылучаць фітанцыды паветра паркаў змяшчае ў 200 разоў менш бактэрый, чым паветра вуліц.

Лекавыя расліны шырока выкарыстоўваюцца фармацэўтычнай прамысловасцю. Згодна з даследаваннямі, толькі 33 % новых лекавых сродкаў з'яўляюцца сінтэтычнымі злучэннямі, якія не маюць аналагаў у жывой прыродзе. Астатнія 67 % чалавек бярэ з прыроды.

Для таго каб вызначыць і вылучыць хімічнае злучэнне, якое ўвойдзе ў склад лекавага сродку, неабходны доўгія гады працы вучоных і фармацэўтаў.

Правілы прыёму раслінных лекавых прэпаратаў. Перад прыёмам раслінных лекавых прэпаратаў трэба абавязкова пракансультавацца з урачом, які падбярэ неабходную дозу і распрацуе рэжым прыёму прэпарата. Самалячэнне можа прывесці да атручэння. Напрыклад, працяглае ўжыванне баркуну лекавага можа выклікаць галавакружэнне, млоснасць, ваніты, мігрэнь, санлівасць, парушэнне работы печані і ЦНС.

Лекавыя расліны, якія выкарыстоўваюцца па прызначэнні ўрача, здольныя не толькі лячыць, але і павялічваць працаздольнасць і вынослівасць, паляпшаючы якасць жыцця чалавека.

■ **Паўторым галоўнае.** Найбольш распаўсюджанымі ў Беларусі лекавымі раслінамі з'яўляюцца: падарожнік вялікі, рамонак лекавы, або аптэчны, бяроза абвіслая, шыпшына майская, валяр'ян лекавы, дзёмухавец лекавы, чарніцы звычайныя, мята перачная, маліны звычайныя, зверабой прадзіраўлены, дзівасіл высокі, брусніцы звычайныя і інш.

Лекавыя расліны змяшчаюць каштоўныя хімічныя рэчывы, у тым ліку вітаміны і фітанцыды. Таму яны шырока выкарыстоўваюцца як у лячэбных, так і ў прафілактычных мэтах. Настой, адвары, фітапрэпараты з лекавых раслін лёгка засвойваюцца і маюць менш пабочных эфектаў. Набываць іх трэба ў аптэках, а перад прыёмам абавязкова пракансультавацца з урачом.

? Праверым веда

Ключавыя пытанні. 1. Пeralічыце асноўныя віды і ўласцівасці лекавых раслін, якія растуць у Беларусі. 2. Які ўплыў робяць на арганізм чалавека фітанцыды? 3. Чаму перад прыёмам лекавых раслін неабходна абавязкова пракансультавацца з урачом?

Складаныя пытанні. 1. Якія лекавыя расліны, акрамя пералічаных у гэтым параграфі, растуць у Беларусі? Для лячэння якіх захворванняў яны выкарыстоўваюцца? 2. У якіх выпадках лекавыя расліны могуць прынесці чалавеку шкоду?

§ 20. Асноўныя хімічныя забруджвальнікі навакольнага асяроддзя

- **Успомніце,** якія шкодныя адходы хімічных вытворчасцей вам вядомыя.
- **Як вы думаеце?** Ці магчыма тэхналагічная дзейнасць чалавека без забруджвання навакольнага асяроддзя?
- **Вы даведаецеся** пра асноўныя забруджвальнікі навакольнага асяроддзя і іх небяспеку для здароўя чалавека.

У цяперашні час праблема забруджвання навакольнага асяроддзя на планеце Зямля стаіць вельмі востра. У гэтым параграфі мы разгледзім асноўныя віды забруджвальнікаў.